

РЕЦЕНЗИЯ

**на научните трудове на доц. д-р Дарина Григорова Григорова,
участник в конкурс за академична длъжност ПРОФЕСОР по професионално
направление 2.2 История и археология (Нова и най-нова обща история – История на
Русия), обявен от Исторически
факултет на Софийски университет “Св. Климент Охридски” в ДВ, бр. 50 от
2018 г.**

Доц. д-р Дарина Григорова, участник в конкурс за професор по професионално направление 2.2 История и археология (Нова и най-нова обща история – История на Русия отговаря на всички изисквания, предвидени по Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника да условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ “Св. Климент Охридски”. Работата ѝ в периода от избирането ѝ като доцент през 2008 г. до днес ми дава основание без съмнение да подкрепя нейната кандидатурата за академичната длъжност професор.

През този период доц. Григорова води основните курсове по История на Русия в бакалавърската програма на Историческия факултет на Софийския Университет. Освен това е ръководител на една от най-успешните Магистърски програми във факултета – История на Евразия, Русия и Източна Европа. Тя води редица магистърски курсове в други програми, като някои от тях са извън нашето академично звено. През разглеждания период Д. Григорова е научен ръководител на петима докторанти, четирима, от които към настоящия момент са защитили докторските си тези успешно. Ръководи проект към ФНИ, по който е създаден център за изследване на руска и евразийска проблематика – VIAEVRASIA. Освен това участва в международен проект - „Русия, България, Балканите. Проблеми на войната и мира XVIII–XXI век (митове и действителност)“, воден от института по история на БАН. През посочения период тя чете лекции в университети в Казахстан, Беларус и Русия. В Москва води специални класове в престижни висши училища като МГИМО и Московския държавен университет „М. Ломоносов“. Контактите ѝ с академичната общност в Руската федерация я правят изключително търсен специалист и в самата държава.

Научната ѝ продукция е впечатляваща като за участието в настоящия конкурс доц. Д. Григорова представя 50 статии в различни научни списания и сборници. Най-значими са безспорно двете монографии, които са публикувани през 2015 и 2018 г.

Последното голямо изследване на Дарина Григорова е издадено на руски език и се нарича - „Руский Феникс“. Книгата е допълнен и преработен вариант на излязлата по-рано на български „Империя феникс“. Това е един труд, който заема полето между историята на идеите и чистото историческо изследване. Основния подход, който е използвала доц. Григорова е проблемния като поставя фокуса си върху развитието на руската идентичност. Повествованието обхваща един наистина голям период – от разпада на СССР през 1991 г. до наши дни. Разработката стъпва върху предишните нейни изследвания, които са свързани с евразийската идеология и развитието на обществената мисъл в Русия още през XIX в. В новата книга се очертава естественото развитие на руската идея като се разгръща трансформацията от съветския период към постсъветската реалност.

Изключително интересен е още увода, който поставя основните въпроси разработени в книгата. В тази първа част е направен един изключително сериозен историографски и философски анализ на ключовите понятия и изследванията направени от руски, съветски и западни изследователи. Още тук се поставя въпроса за съвместяването и противопоставянето на имперското и националното. В самото начало на „Руския феникс“, доц. Григорова се пита възможен ли е синтеза на тези две понятия и представя накратко историческото им развитие в рамките на съветския период с. 10 – 11.

Най-ценната част от въведението в книгата е обосновката и затварянето на хронологическия период на изследването и поставя границите на съществуването на „постсъветска Русия“ във времето от 1991 до 2014 г. Докато първата дата е напълно ясна и обоснована с разпада на СССР, то втората е избрана от автора във връзка със събитията в Украйна и промяната на мястото на Москва в международните отношения. Като цяло тук могат да бъдат търсени и други маркери и дати за края на периода на трансформация на обществото и излизането от статута на „сянка“ на СССР. От друга страна не съм убеден, че този процес е напълно приключил. Въпреки тези забележки, в полето, което разглежда – трансформацията на националната и имперската идентичност доц. Д. Григорова убедително доказва своята позиция и избора са на период на изследването. За мен в „Руския феникс“ беше много интересна последната част от увода, където са подробно описани личностите повлияли на автора при работата по тези проблеми. Сред тях като безспорен авторитет е посочен проф. Андрей Пантев, който не само дълги години беше доайен на катедрата по Нова и съвременна обща история в Историческия факултет на Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, но и се превърна във вдъхновение за няколко поколения историци, включително и за мен.

Въпреки че не са споменати в частта с благодарности огромно значение за работата на Д. Григорова имат и двама руски историци – проф. Е. Пономарьова, която е написала и предговора към книгата, както и акад. Андрей Фурсов. Това са имена в световната

историография, които само с подкрепата дадена за издаването на този труд привличат вниманието на академичната общественост към неговата стойност.

Истинските черти на изследването се разгръщат в основната част на изложението. Първата глава е наречена - „Честна история“. Тя представя формирането на общественото мнение и изграждането на националното самоусещане в постсъветска Русия. Тук доц. Д. Григорова пречупва процеса през призмата на образованието и формирането на новата „митология“. Написването на историята е наратива, който задава тона при композирането на новия обществен мироглед. Тази глава е основна за осмислянето на цялата книга, защото в нея автора представя изграждането на новата идеология на Русия, така както я е видяла. За съжаление в частта посветена на проблема само веднъж е споменат термина „държавен патриотизъм“ с. 39, като фактически не е направен анализ на понятието и какво се включва в неговото съдържание. Доц. Григорова изрично посочва, че не е достатъчна сакрализацията на държавата, а трябва да има и идеологическа матрица. При това положение аз не смятам, че може да говорим за съществуването на определена нова идеология, която да движи сегашната руска държава в определена посока. Авторът се фокусира изцяло върху обществените процеси като напълно загърбва икономиката. Според мен от нея ясно се вижда, че най-важният принцип, който движи обществото в Русия в момента са капиталистическите, пазарни взаимоотношения, поддържани от правителството и олигархичните кръгове образувани около него. При търсенето на идеология до изхожда изцяло от тези принципи и напасва исторически персонажи и моменти с цел да оправдае позицията си и по някакъв начин да сплоти обществото. Поради това в Русия наистина днес липсва „нова идеология“, а тя е заместена с квазиидеологическа еkleктика, която поставя редом един до друг император Николай II и Йосиф Висарионович Сталин.

По нататък в първата глава Дарина Григорова се спира върху опитите на администрацията в Кремъл да формира структури, които да насочат писането на история. Изключително детайлно е проследено създаването и функционирането на „Комисията за противодействие на опитите за фалшифициране на историята в ущърб на интересите на Русия“. Създаването на тази структура и борбата на историците с нейното функциониране заемат 12 страници от 50 до 62 от изложението. Детайлното познаване на проблемите и фактологията в тази насока подкрепят една от тезите на Д. Григорова – за опита на държавата за изкуствено създаване на идеологическа рамка. Изводите, които прави тя са изключително важни - „Държавата, безспорно, е носител на национални ценности, но нейните методи не трябва да бъдат ретроболшевишки с директивни планове, тя трябва да бъде пазител на високата култура“.

Другата изключително интересна за мен част от първата глава е посветена на стремежа за налагане на идеологическия подход в новия общ учебник за средните училища в Русия. В

този пасаж е добре обрисуван начина на действие на съвременната руска администрация, която продължава да използва репресивни методи при налагането на своите виждания за историята. Тя се бори за идеологизирането на учебниците, въпреки че според мен в момента не съществува ясна идеология в страната. Този процес е изключително успешно представен в частта посветена на „Оценката на Сталин“, с. 68-73. Тук през призмата на учебника и споровете за текстовете, които трябва да влязат в него се прави дисекция на един от основните исторически въпроси в съвременното руско общество. Огромната подкрепа за дейността на Сталин – през 2014 г. 52 % от руснаците смятат, че той изиграва положителна роля за страната, е демонстрирано в пренаписването на частта за него в учебниците. Дори и да не са дадени положителни оценки, те стават най-малкото неутрални. За съжаление смятам, че този въпрос не е пълно разгледан в изследването, тъй като в момента той засяга не само учебническата литература, но и историографията. Противопоставянето на специалисти като Юрий Жуков и Олег Хлевнюк, може допълнително да обогати картината на обществените процеси, които се развиват в страната и създават огромен проблем пред управлението ѝ. Той се корени в изконния анти-болшевизъм на сегашната власт, но невъзможността да бъде пряко афиширан поради настроеността на населението и носталгията по съветското. По тази причина може да наблюдаваме процеса по разделяне на съветското наследство на неприемливо – свързано с революцията и Ленин и положително – с изграждането на СССР като суперсила, победата във Втората световна война и Сталин.

Изключително важна е частта от първа глава посветена на работата по архивното наследство на Русия. Изложението в нея е много детайлно като представя първоначалното отваряне на архивите по времето на президента Б. Елцин и преминава през опитите на администрацията на В. Путин да спре изтичането на изключително важна историческа информация извън страната. За съжаление този процес още не е приключил. В момента в Русия тече обсъждане на допълнително затваряне на архивите от съветския период с въвеждането на давност за работа по лични дела и документи засягащи тайните на личността. Независимо от това представянето на проблема в книгата е изключително пълно и защитава отлично тезите на автора.

Втората глава е озаглавена „Моделиране на руската идентичност“. Тук Д. Григорова влиза в един изключително интересен и малко популярен у нас проблем за създаването на новото понятие „росийски“, което значително се различава от националното - „руски“. В този контекст през различна призма отново се поставя проблема за имперско и национално начало. Авторът поставя въпроса „Ще се превърне ли „росийското“ гражданство в „росийска“ нация? На тези разсъждения се основава по-нататъшното изследване на проблемите свързани със създаването на новата национална идентичност. Тя стъпва върху

извеждането на „нови национални празници, контролиране на националната памет, при които ще се наложи съчетаването на съветските традиции с постсъветските реалности“ с. 111.

Представянето на тези промени започва с езика на властта и по-конкретно политическия език на В. Путин. Много добре е представен завоя към консерватизъм заявен през 2012 г. В книгата е демонстрирано познаване на истинските основи на политическото мислене на руския президент. Д. Григорова обяснява ясно връзките с идеологията на И. Илин и белогвардейското движение от времето на Гражданската война. Авторът ясно извежда корените на днешния руски консерватизъм, който се базира до голяма степен на идеите на евразийското движение възникнало през първата половина на ХХ в.

По нататък изложението продължава с периода на преход в Русия. Изключително успешен е похватът на представяне на основните проблеми през призмата на отделни личности участвали в събитията. Не случайно Д. Григорова избира Егор Гайдар като еманация на икономическите реформи в страната. Тук се разглежда и проблема за провеждането на т.нар. „шокова терапия“. За съжаление в тази част, която е основна за разбирането на мястото на Гайдар е отделено изключително малко място на икономически и социален анализ, въпреки че данните за него са достъпни. Липсата например на изследването на Неоми Клайн - „Шоковата доктрина“, където голяма част е свързана със ситуацията в постсъветското пространство също е проблем за мен. В същото време изключително добре е разработено общественото виждане за Гайдар. Представени са както положителните мнения – В. Познер, така и по-широкото виждане за него като за „мерзавец“ с.163. Използването на неговите спомени дава възможността да се разбере и позицията на самия реформатор. Чрез този умело използван похват автора успява да въведе основните проблеми на ранния преход в Русия като идеално проличава разделянето на обществото по тях и се разбира ясно определянето на цялото десетилетие като лошо.

Постсъветското идейно развитие е представено през разликите във възгледите на двамата братя Сергей Кончаловски и Никита Михалков. Д. Григорова показва дълбоко познаване на процесите и отлично отразява действителността през разбиранията на режисьорите. Основната идея, която се разкрива са двете основни гледни точки към държавността в постсъветската действителност в нейния либерален и консервативен вариант.

Продължаващото разсъждение за мястото на идеологиите свързани със свободата е представено през протестите на „Болотная площадь“ през 2011 – 2012 г. Д. Григорова прави известна аналогия с декабристкото въстание от 1825 г. като използва импулса за промяна стоящ в основата и на двете движения. Същевременно не съм напълно съгласен с оценката, която дава на част от по-крайните участници в събитията от 2012 г. Тя категорично поставя Алексей Навални като националист, при условие, че въпреки някои от лозунгите си той е по-

скоро част от либералния сектор. От друга страна не мога да се съглася с оценката на Сергей Удальцов като водач на „лумпенизирано“ ляво движение, което иска връщане на „съветски атрибути“, с. 209. Следващата част намесва във национално формиращите процеси и фигурата на олигарх на Ходорковски, който безспорно има огромно значение за развитието на постсъветска Русия до 2003 г. В момента, както и през 2013 г. той вече се превърна в лице на опозицията, така както я виждат западните правителства, но не присъства реално в политическия живот на родината си.

Третата глава, която е едно от най-успешните „попадения“ в изследването разглежда разкъсаната от вътрешни противоречия Украйна. Не случайно тази част от книгата е озаглавена „Украинския Янус“. Всъщност чрез нея Д. Григорова представя националните търсения на голяма част от постсъветските държави, които се разкъсват в отношението си към центъра и новите сили. Поради тази причина Киев застава между двете империи, с. 215 и търси своята идентичност между Русия и Запада в лицето на Полша и Австро-Унгария. Огромно впечатление прави отличното познаване на украинската философска мисъл. Проследена е цялата дилема още от XIX в. до сблъсъка в наши дни. Представени са такива противоречиви явления като възстановяването на Степан Бандера като герой на украинския народ. Непознат в българската историография е пасажът посветен на създаването на новата националност в Украйна – русините с. 259 – 265. Очертаването на този процес е безспорен принос към съвременната наука, още повече, че консолидацията на тези общности, особено в Украйна, се засилва през последните години, най-вече с намеса идваща от САЩ.

Много интересна е последната част от тази глава, която сравнява пряко примерите на Украйна и Беларусия където могат да бъдат правени преки паралели. Важен е извода направен въз основа на различния път на развитие избран от правителството на Лукашенко – „Упрекът отправен към белорусите, че запазват съветския манталитет в много по-голяма степен от другите постсъветски народи всъщност потвърждава обратното: продължаването на съветския опит е спасение за белоруския народ, защото помага за развитието на нацията без сътресения, подобни на тези, които стават в момента в Украйна“ с. 277. Този извод е направен въз основа на реалното познаване на ситуацията в страната. За разлика от много от българските анализатори Д. Григорова има преки впечатления от живота в Минск и академичната общност там. В комбинация с отличното познаване на процесите в Русия и Украйна се появява възможността за истински пълно сравнение на промените в обществената мисъл, които стават през постсъветския период в тези държави. За съжаление книгата практически няма как да обхване настоящата ситуация в Беларусия и появата на феномена – краен белоруски национализъм, който взаимодейства изключително много от крайно-десните

движения в Киев. Той се гради на анти-руска основа, а появата на този феномен се очертава още във времето около 2012-2013 г.

Заключението на книгата поставя един основен проблем, който минава като червена нишка през цялото повествование – връзката на Русия с Изтока и Запада. Търси се отговора на това може ли Москва да съществува без Европа и дали Европа ще оцелее без източния си съсед. Също така през призмата на евразийската идеология се търси отговор на мястото на Изтока в руската идейна парадигма. „Изтокът е консервативната съставна част от руската национална идентичност, религиозна (православната духовност в хармонично съществуване с останалите традиционни религии на Русия) и традиционна (като модела на семейството) и даже в голяма част патриархална като норма на поведение“ с. 294 - този извод е квинтесенцията на евразийския модел и показва дълбокото разбиране на руската философска същност от страна на Д. Григорова.

Авторът обръща много сериозно внимание на отношенията с Европа. За съжаление днес малко от политиците четат такъв тип научна литература, в противен случай биха разбрали обвързаността на обществата на Стария континент и вероятно биха развивали съвсем друг тип отношения между държавите, които водят. „Без Русия от Европа ще остане само името, като на митичната Атлантида. Без Европа обаче и Русия не може да бъде такава каквато е.“, е един от основните изводи на Д. Григорова. Той е безспорно доказан в изследването.

В крайна сметка монографията постига основната си цел да въведе читателя в проблемите на руската постсъветска идентичност и да разкрие дълбочината на процесите в най-тясното постсъветско пространство, което е ключово за съществуването и самоопределянето на руската държавност.

Подобен тип изследвания в българската историографи не са правени. В световната има опити, но те рядко успяват да достигнат до тези нива на синтез на философия и история, поради което страдат от липса на дълбочина. Отличното познаване на съвременността в Русия, Украйна и Беларусия и стъпването върху историческите процеси прави книгата уникална научна разработка. Интересното е, че тя се основава на много съвременна документална база. Използвани са преди всичко законите приети от Руската Федерация през последните 27 години. В историографско отношение прави впечатление внушителното количество руски и англоезични изследвания, които са използвани в подкрепа на изводите направени от автора.

Научната стойност и общественото значение на книгата ме карат без съмнение да подкрепям кандидатурата на доц. Д. Григорова за заемане на академичната длъжност професор.

Освен с този труд тя предоставя за конкурса и 50 научни статии, които обхващат изключително широк времеви диапазон, но са фокусирани изцяло върху проблематиката на

историята на Русия. Престижните международни списания, които издават нейната научна продукция говорят за качеството ѝ.

Д. Григорова е главен редактор на историческия интернет годишник - Алманах VIAEVRSIA, който всяка година от 2012 насам събира изследвания на специалисти от целия свят, свързани основно с историята на Русия.

Активната преподавателска работа на доц. Григорова, нейната научна продукция, работата с докторанти, дипломанти и студенти, участието в интересни научни проекти, дейността като главен редактор и огромната ѝ популяризаторска работа в медиите показват системност в и готовност за изследване на нови теми и проблеми. Научната продукция на колегата е убедително доказателство за нейните качества на утвърден университетски преподавател, изследовател и активен автор по актуални проблеми.

Предвид гореказаното аз убедено предлагам на членовете на Уважаемото жури да присъди на доц. д-р Дарина Григорова Григорова академичната длъжност ПРОФЕСОР по професионално направление 2.2 История и археология (Нова и най-нова обща история – История на Русия).

София
07. 11. 2018

С уважение

А. Сивилов